

IRODALOM.

Pozsony város története. *Irtta Ortvy Tivadar. Kiadja a pozsonyi első takarékpénztár. Második kötet. Harmadik rész: A város középkori háztartása. Pozsony. Stampfel Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedő bizományában. 1900.*

A pozsonyi első takarékpénztár félszázados, sikerekben gazdag fennállásának emlékünnepe alkalmából azon hazafias határozatot hozta, hogy az ősi város multjának történetét megfelelő terjedelemben megírattja s a multhoz illő díszes alakban közrebocsátja. A munka megírását Pozsonyban élő jeles történészünkre, a fáradhatatlanul tevékeny és sokoldalú Ortvy Tivadarra bízta, ki nyomban hozzálátott nehéz feladata megoldásához s már 1892-ben közrebocsátotta nagy vállalatának első kötetét, mely Pozsonynak külső történetét tárgyalja az Árpádok kihalásáig. E kötetet csakhamar követte a második és harmadik kötet első része, azután második kötet második, legujabban meg ugyane kötetnek harmadik része. Ortvy igen helyesen fogta fel hivatását s tudja, hogy a városi történet lényegileg gazdaság-s általában kulturtörténet. Ennek megfelelően írja meg Pozsony városa multját s a főszlyt a város belső állapotaira fektetve, különösen a második kötet eddig megjelent három részében (mindegyik maga egy-egy vaskos kötet) a legnagyobb részletességgel rajzolja meg Pozsony városa középkori életének és állapotainak képét. A második kötet első része a város középkori topographiáját ismerteti. A második rész a város középkori jogszervezetét, a most megjelent harmadik rész meg a város középkori háztartását mutatja be. Nincs magyar város, melynek középkori (1300—1526) életéről olyan végtelen gazdag s olyan sokféle anyag maradt volna fenn, mint Pozsonyról. Bármennyit elemezt az idők folyamán külső és belső ellenségtől, bármennyi szeleni csapás, tüzkár, árvíz sújtotta időnkint, a multjára vonatkozó írott és másnemű emlékek, épületek, erődítmények, okiratok, jogkönyvek, jegyzőkönyvek, számadások s mindenféle más kútfők részben a mai napig, részben legalább olyan időkig, midőn már ismerték értéküket s megfelelően bántak velük, oly tömegben maradtak fenn, hogy a város polgárosodási életének legapróbb részleteire is kiterjednek. E roppant anyag minden ágának Ortvy egyaránt föltétlen ura marad s teljesen bevonja fejtegetései körébe. Minthogy pedig a hazafias kiadó bőkezősége nem szorítja működését nagyon is szűk keretbe, hanem reá bízta, hogy felhasználja, feldolgozza mindazt, a minek mint szakember szükségét látja, vállalata terjedelemben és belső érték tekintetében egyaránt kimagaslik.

Még mindig a középkori Pozsonynál tart s műve már eddig is öt hatalmas, szépen kiállított, számos képpel díszített részszé nőtt s a földrajzi fekvésénél fogva katonai és politikai, polgárságának életrevalósága és értelmessége által anyagi és szellemi tekintetben a legelsőek közé tartozó hazai városok egyikének életéről olyan kimerítő, olyan részletes és tanúságos képet nyújt, mely eddig páratlanul áll irodalmunkban. Ortvyt nem riasztja vissza a kútfők rengeteg tömege, melyekkel rendelkezik. Bámulatos szorgalommal veti magát áttanulmányozásukra s nincs bennük semmi olyan részlet, akár csak aprólékosabb adat, mely figyelmét fel nem keltené, melyet az egyes intézményekről szóló rendszeres előadásába felvenni elmulasztana. Először a régi Pozsonyt építésetileg, erődítményeivel, falaival, tornyaival, kapuival, utczaival, tereivel, házaival s minden említésre méltó helyével eleveníti meg előttünk. Azután a jogéletet és szervezetet ismerteti, mely a város lakóit a középkorban együtt tartotta s jóban meg rosszban irányadó befolyást gyakorolt sorsukra. A községi szervezet, az önkormányzati hatóságok alakulása és működése, a polgárság részvétele a város kormányzatában, az igazságszolgáltatás szervezete s tevékenységének minden egyes fázisa, az idegenek letelepedési, nemzetiségi és származási viszonyai, a város földesuri jogai, haszonvételei, vásárjoga, a zsidó község alakulása és igazgatása s minden a mi vele összefügg, a város szerepe a rendiségben, az országgyűlésen s általában közjogi jelentőségű ténykedéseknél s tömértelen sok egyéb nyer az egykorú kútfők, főleg városi számadás- és jogkönyvek s másnemű följegyzések alapján Ortvy művében annyi száz meg száz részlettel megvilágítást, mint várostörténelmi monografiáink egyikében sem. Ép oly végtelen, mint becses anyag van Ortvy nagy művének minden egyes kötetében közölve és rendszeresen földolgozva, mely nemcsak Pozsony, hanem egész Magyarország középkori polgárosodásához nyújt adalékot s azt részben teljesen új világitásba helyezi.

Különösen a legujabban megjelent rész, mely 412 oldalon a város középkori háztartásának a legaprólékosabban megrajzolt képét adja, mondható az értékes és tanulságos adatok igazi kincsesbányájának. Ez időből már dúsan vannak a város levéltárában az adó- és számadáskönyvek, följegyzések s legkülönbözőbb pénzügyi iratok, melyek Pozsony középkori háztartását, bevételeit, valamint kiadásait minden részletükben megismerhetővé teszik. Ez adatok és számok özönéből Ortvy avatottan csoportosítja és dolgozza föl az együvé tartozandókat. Kezdi a város ingatlan vagyonán, fekvő birtokain, azután áttér a város földesúri haszonvételeire, az időnkint kezén levő harminczadok jövedelmére, illetékek, bérek, közmunka-váltság bevételeire, hitelműveleti és pénzverési nyereségekre, végrendeleti hagyományokra, alapítványok, kölcsönök jövedelmére, végül meg a polgárok rendes évi adózására s a városi adószervezetre. Nemcsak számokat ad, hanem kitér az egyes jövedelmi források megszerzésének, megoltalmazásának, fejlesztésének történetére s mindenféle viszonyára, mire nézve a városi források sok olyant kínálnak, a mi országos történelmi szempontból is fölöttébb fontos s az egész korszak gazdasági vagy pénzügyi viszonyaira új világot vet. Különösen érdekesek Ortvy kimerítő fejtegetései a har-

minczad-ügyről. A harminczad az országos határvám volt, melyet az állam szedett előbb csak a külföldről behozott, 1380 óta egyszersmind a hazánkból külföldre vitt mindenféle áru- és iparczikk után. Törvényeinkben csak Szent László óta van nyoma, de kétségtelen, hogy meg volt már Szent Istvántól, sőt kétségkívül azon időtől fogva, midőn külföldi kereskedők árucikkeikkel bejöttek az országba. A harminczadot, mint a királyi kincstár jövedelmét külön királyi hivatalok kezelték, melyek a határszélek alkalmas pontjain, de az ország belsejében is a fontosabb forgalmi góczokon működtek. Mint pénzügytörténetünk minden ága, akképen középkori harminczadszervezetünk működése sincs még földérítve, noha az nem csupán a kincstári jövedelmek szempontjából volna fölöttebb kívánatos. Nemzeti királyaink egész vámpolitikája szoros kapcsolatban állt a harminczadüggyel s történetének tisztázása nemzeti vagyonosodásunk fejlődését világítaná meg. Ortvay nagy művének egyik jelessége épen az, hogy ez ügyre is kiterjeszti figyelmét s töméntelen új adatot közöl a vámmentességet élvező pozsonyi polgároknak a harminczadosokkal folytatott örökös viszályairól s különösen arról, minő hatással volt a helyi árucserére az, hogy Pozsonyban királyi harminczadhivatal székelt. Ma a városok versenyeznének az ilyen hivatalokért. Ellenben a középkorban valóságos csapás volt a városra, hogy a király oda telepítette a harminczadot, mely a polgároknak és idegen kereskedőknek töméntelen bajt okozott. A pozsonyiak szakadatlanul kérték is a királyt, vigye el körükből ezt a hivatalt. Ez óhajuk nem teljesült ugyan, de a város azzal szerzett könnyítést, hogy mikor tehette, zálogba vagy bérbe vette s saját közegeivel kezelte a harminczadot. Így történt 1440 körül, mikor Erzsébet anyakirályné 7333 frtot vett kölcsön a várostól s e kölcsön biztosítására zálogba adta neki a pozsonyi harminczadot. Minthogy a kölcsön nem törlesztetett, a város a zálog birtokában maradt, ámbár nem mindig háborítlanul, de egészben 76 éven át 1518-ig. Pozsony ezenkívül megszerzé az oroszvári harminczadot a hozzá tartozó zurányi és járfalvi fiókokkal, melyek különben is a pozsonyi főharminczad alá tartoztak. Sőt bérbe vett távoli harminczadokat, így a budait az 1450—59. években, továbbá 1450-ben a nezsiderit, sőt 1453-ban bérlője volt a soproni, ujjvári, szakolczai és szenci harminczadoknak az összes fiókokkal. Ezeket ekkor két évre, évi 5000 aranyforintért kapta meg, de a bérlet ismételve meghosszabbított. Mindez igen sok világot vet ama kor egész gazdasági életére s Ortvay művének e részei köztörténelmi fontosságúak. Különösen figyelmet érdemel a pozsonyi harminczad bevételeiről készült kimutatás, mely a bevételeket az 1440—1460 közti időkből évenként állítja össze s melynek rendkívül változékony eredményei jelzik azt a roppant visszahatást, melyet a politikai események, a véres belmozgalmak nemcsak Pozsony város, hanem az egész ország kereskedelmére gyakoroltak. Voltak évek, mikor a pozsonyi harminczad bevétele nem tett többet 222 frtnál s voltak évek, mikor az 8399 frtra szökött fel. Habár e hullámzást néha egyes közigazgatási intézkedések, az elszámolás körüli változások is okozhatták, Ortvay mégis helyesen okoskodik, midőn e jelenség magyarázatát első sorban a politikai eseményekben, a korszak belső mozgalmaiban keresi, melyek időnkint a magyar állam

s a külföld közti árúcsereit csaknem teljesen megakasztották. Ezt kétségtelenné teszik a budai harminczad jövedelmei, melyeket az 1450—53-ki évekből Ortvay szintén összeállított s melyeknél hasonló hullámzás mutatkozik. Így nyer kutatásaival egy olyan időszak, melynek viharos politikai küzdelmeit ismerjük s melyről feltehetjük, hogy az gazdaságilag is érzékenyen sújtotta a népet, erre nézve immár statisztikai adatokban, számokban való teljes megvilágítást. Másfelől ama részletek, melyeket a harminczadok kezelőszemélyzetének fizetéséről s másnemű szükségleteiről közöl, a középkori magyar tisztviselői kar egész életmódjáról és magánviszonyairól adnak érdekes felvilágosítást.

Ép oly bőven és behatón, mint Pozsony városa sokféle jövedelmeit, világítja meg Ortvay a város mindenféle kiadásait, melyek végtelenül változatos útvesztőjében nagy műve megbízható kalauzul szolgál. Olyan népes és fontos város kormányzata, minő Pozsony a középkorban volt, töméntelen költséget és kiadást igényelt, melyek összegéről és rendeltetéséről a városi számadások beható tájékoztatást nyújtanak. Ez aprólékos adatok végtelen tömegeit Ortvay szakavatottan csoportosítja, hogy a városi költségvetés minden egyes ágának szükségleteit megállapítsa. Azon kiadásokon kezdi, melyekkel a városi vagyon kezelése járt. Azután áttér a tulajdonképpeni közigazgatás, az igazságszolgáltatás, egyházi és közjótékonyági kiadásokra, azon költségekre, melyet a közbiztonság fenntartása igényelt annyi sok külső és belső ellenséggel szemben. A városnak, mint az ország legfontosabb véghelyének az Ausztria, Morva- és Csehország felől jövő mindenféle támadásban kiváló katonai jelentősége volt, másrészt belső ellenség is minduntalan károsította s így, ha minden városra óriási terhet rótt a helyi védelem költsége, Pozsonyra nézve a hadügyi és közbiztonsági szükségletek állandóan fölöttébb gyakrok voltak, sőt kivételes időkben olyannyira felszaporodtak, hogy a király a többi városokra külön adót vetett Pozsony védelmi költségeinek fedezésére. Egyedül az erődítményeknek állandóan jó karban tartása, kiegészítése s a lőpor használatával a tűzértségi harcban beállt gyökeres változásoknak megfelelő újjáépítése vagy átalakítása roppant költséget rótt a polgárookra. Ehhez járult a katonai és műszaki személyzet, mely állandóan aránylag igen szép fizetéssel volt alkalmazva, a lőpor- és fegyverkészlet, melyről eleve gondoskodni kellett. Maga a városi véderő első sorban a polgárságból került ugyan ki, mert a középkori városi élet az általános hadkötelezettségen nyugodott, melyet azonban a kötelezett mindig a saját városa falain belül teljesített. Ez is igen nagy teher volt, főleg a XV. században, midőn földrajzi fekvésénél fogva Pozsonyban a polgárságnak úgyszólván állandóan készenlétben kellett maradnia s így a termelő munkától gyakran elvonatott. Csakhogy a zord időkben a polgárság maga nem volt elég a város védelmére s a polgárok mellé állandóan zsoldosokat kellett fogadni, kiknek száma néha elég tekintélyessé nőtt. Rendszeren külföldiek léptek a város szolgálatába s minthogy egy részük állandóan ott is maradt, a nagyobbára német zsoldosokból a pozsonyi némettség folyton új elemekkel gyarapodott, a mi nagyban elősegítette, hogy a város ki ne vetközzék német jellegéből.

Az eddig említett költségek a város saját szükségletei voltak, a maga területén felmerült kiadások fedezésére szolgáltak. Csakhogy a

város egy nagy birodalom alkatrésze volt, mely oltalmazta s töméntelen kedvezménynyel látta el, viszont azonban állandóan adót, szükség esetén meg kivételes, rendkívüli szolgáltatmányokat követelt tőle. Természetes, hogy ezek mindig tekintélyesek voltak s hogy a város kiadási költségvetésében kiváló helyet foglaltak el. Ennek megfelelően Ortvay is behatóan foglalkozik velük. Kezdi a hadi adón, vagyis azokon a rendkívüli fizetéseken, melyeket nagy külső háborúk alkalmával fizetett a város a királynak. Nagy Lajos idején már gyakoriak az ilyen adózások, melyek Zsigmond és utódai alatt a folytonos háborúk közben még nagyobb arányokat öltöttek. Kézpénzen kívül a város mindenféle hadiszerral, lövészerszámmal járult az állam katonai szükségleteihez s a katonai fuvarozások, külföldi követek elszállítása s más ilyen is nagy költséggel sujtották. Csak ezek után jöttek a határozottan adóügyi természetű államszolgálatok, a census, melyet a város a királynak, mint legfőbb földesurának fizetett. Ezt a város kiváltságai állapították meg minden telek után, de a város már a középkorban évi általányösszegben fizette a kincstárba. Sem ez általány nagyságáról, sem az e korban alakuló rendkívüli adóról (taxa) azonban pontos adatokat Ortvay nem nyujt. Töméntelen részletet közöl ugyan a város adóterheiről és fizetéseiről, de arról nem ad kellő tájékozást, hogy a középkori városi adózás rendszere hogyan valósult meg, hogyan működött s minő eredményekre vezetett Pozsony városában. E hiány már ama fejezetekben mutatkozik, melyek azon adókkal foglalkoznak, melyeket az egyes polgárok a városnak fizettek. A mint a munka e részében, mely a város jövedelmei közt szerepel, nem tudjuk meg világosan, milyen adók dívtak a középkori Pozsonyban, évenként minő összegben adóztatta meg a város a maga lakóit s milyen volt az állandó adórendszer, akképpen az országos adóügy hosszadalmas rajza is csak egyes részleteket nyujt a városnak az országos adózásban való részvételéről, de magát a részvétel elvi alapját, rendszerét, az állandó adószolgáltatást Ortvay nem tisztázza. A sok fától nem látja az erdőt, a sok aprólékos adatból nem rekonstruálja a rendszert, sőt az adózás keretébe von olyan szolgáltatmányokat, tizedet, kilenczedet s sok egyebet, melyek terhes fizetések voltak ugyan, de éppen nem országos adóügyi természetűek. Így e tekintetben csak adatokat nyujt középkori városi adóügyünkhöz, de nem állapítja meg az elveket és a végleges eredményeket Pozsony városának ez adóügyben való gyakorlati részvételéről. Persze, a mi sajátságos viszonyaink közt, ahol oly kevés a munkaerő, az ilyen intézmények történetét is a vidéki monografusoktól kell várunk.

Mégis a részletek és adatok, melyeket Ortvay közöl, magokban véve is értékesek s néhol igazán mélyen belevilágítanak középkori polgárosodási életünk homályaiba. A töméntelen köztörténelmi adaton, sokféle fontos királyi és állami intézkedésen kívül az okiratokból töméntelen korrajzi anyagot hoz felszínre a munkabérekről, mesteremberek, katonák díjazásáról, a nyerstermékek áráról, a vizen vagy szárazon való fuvarozás költségeiről, a városi tisztviselők fizetéseiről és lakmározásairól, az ipar, a kereskedelem s általában a gazdasági élet legszélesebb köréből. A sok közül csak azt említem, hogy noha hazánkban óriási területeket loritott erdő és fejlődött faipar is, hisz akkor még a városi

házak nagy része fából készült, Pozsony a védművekhez szükségelt fát, a hajó- és építőfát, az evezőt, bordafát, pallófát, sőt még a deszkát is leginkább Ausztriában szerezte be s mikor egy ízben Bécsből nem lehetett fát szállítani, az Pozsonyra valószínű csapás volt, melynek orvoslását a királynál kereste. Mindenesetre sajátos világitásba helyezik az ilyen tények egyrészt a hazai faipar állapotát s a korszak forgalmi és belső kereskedelmi viszonyait, másrészt azonban azt a szoros gazdasági kapcsolatot, mely a nyugati határszélek s Ausztria közt már a XV. században kifejlődött s melynek természetesen politikai következményekre kellett vezetnie. Az anyag, melyet Ortway példás szorgalommal bányászott ki az okiratok mélyéből, mindenesetre rendkívül becses s művét középkori politikai és polgárosodási állapotainak egyik elsőrendű feldolgozott forrásává teszi.

Acsády Ignác.
